

MIRKO ŽIVKOVIĆ,

asistent

PRIMENA KOLIZIONE NORME MEĐUNARODNOG PRIVATNOG PRAVA NA PRAVO DRŽAVE SA NEJEDINSTVENIM PRAVNIM PODRUČJEM

1. Postavljanje problema

Primena normi međunarodnog privatnog prava (supstancijalnih¹ i kolizionih) znatno je složenija u odnosu na primenu normi onih grana prava koje ulaze u oblast unutrašnjeg prava.² U vezi sa primenom prvih postavlja se niz specifičnih problema koji svoje pravno-teoretsko ishodište nalaze u činjenici da međunarodno privatno pravo svojim normama reguliše posebnu vrstu društvenih odnosa — građanskopravne odnose sa stranim elementom. Ova okolnost manifestuje svoje praktične implikacije u ovom domenu na taj način što, usled pravne vezanosti građanskopravnog odnosa i za domaći i za strani suverenitet, ostaje otvoreno pitanje da li će biti nadležan sud domaće ili strane države, da li će strancu biti priznato uživanje određenog građanskog prava, odnosno da li će takav odnos biti regulisan prema pravu domaće ili strane države. Na ove osnovne probleme nadovezuje se izvestan broj instituta koji neposredno utiču na primenu normi međunarodnog privatnog prava: prihvaćeni sistem saznanja i dokazivanja stranog prava, problem kvalifikacije i posebno, mogućnost odstupanja od primene redovno nadležnih normi («međunarodni» javni poredak, izigravanje zakona, uzvratanje i upućivanje i retorzija). Sve to jasno pokazuje da je primena

¹ Termin »supstancijalne norme«, odn. »supstancijalnap ravila«, umesto uobičajenijeg »materijalne norme« u našoj doktrini upotrebljava N. Katičić. On ovaj termin predlaže za naše pravo (a koji u istom značenju upotrebljava i engleska i francuska literatura) iz tog razloga što se naziv »materijalna pravila« upotrebljava u dva smisla: materijalno pravo suprotstavljeno procesnom, i materijalno pravo nasuprot kolizionom pravu. Da bi se izbegle nezgode koje iz toga mogu proistići («... s gledišta procesa materijalno je i meritorno materijalno i kolizijsko pravo; a s gledišta kolizijskog prava bilo bi materijalno i ono meritorno materijalno pravo koje nije kolizijsko, i procesno pravo...») čini se da treba i za naše pravo prihvatiti termin »supstancijalna pravila«, dok ne bude pronađen adekvatniji domaći naziv koji bi označavao »pravila za neposredno uređivanje«. (V. bliže o tome N. Katičić, Novi ogledi o međunarodnom privatnom pravu i o procesu prava, — Terminološke napomene uz teoriju MPP-a, Zagreb, 1977., str. 69—70. i sl.)

² Ovo pitanje vezano je za problem pravne prirode međunarodnog privatnog prava i njegovog mesta u sistemu prava. Po našem mišljenju, MPP ne pripada ni oblasti međunarodnog, ni oblasti unutrašnjeg prava, već pravnoj oblasti za odnose sa stranim elementom obuhvatajući njen privatnopravni deo. Ovakva pravna priroda međunarodnog privatnog prava proističe iz specifičnosti njegovih karakternih crta, pre svega, specifičnosti njegovog predmeta.

normi međunarodnog privatnog prava, uopšte uzev, specifična u velikoj meri i da je vezana za rešavanje problema karakterističnih za ovu granu prava. Od velikog broja problema koji se u tom smislu mogu postaviti, izdvojili bi smo na ovom mestu problem primene kolizione norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa nejedinstvenim pravnim područjem.

U izboru ovog problema rukovodili smo se sledećim razlozima vezanim za dalji razvoj našeg pravnog sistema:

— prvo, Ustavnim amandmanima XX do XLII iz 1971. i posebno Usatvom SFRJ iz 1974. izvršena je nova podela legislative između federacije i republika, odnosno pokrajina u mnogim pravnim oblastima. Za razliku od perioda do 1971., odnosno 1974., kad su postojali jedinstveni propisi saveznog karaktera za celu teritoriju zemlje, novom podelom nadležnosti znatno su ojačane zakonodavne kompetencije republika, odnosno pokrajina, a nadležnost federacije, u odnosu na ranije stanje, znatno je sužena. Pri tome u nekim oblastima zakonodavna delatnost republika, odnosno pokrajina je isključiva (npr. u porodičnom pravu, naslednom pravu itd.), dok u drugim oblastima republike, odnosno pokrajine su nadležne za delimično samostalno uređivanje određene materije, jer federacija zadržava za sebe utvrđivanje i propisivanje načela za regulisanje odnosa u tim oblastima, odnosno materijama (npr. u obligacionom pravu).³ Iz navedenog proizilazi da je novom raspodelom nadležnosti između federacije i republika, odnosno pokrajina stvoreno realno tle za pojavu unutrašnjih kolizija u nas i istovremeno nametnuta potreba za donošenjem unutrašnjih kolizionih normi za njihovo rešavanje. U tom svetlu pitanje primene kolizione norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa nejedinstvenim pravnim područjem (konkretno SFRJ) dobija poseban značaj za naše pravo.

— drugo, priprema se naša nova kodifikacija Međunarodnog privatnog prava; u čl. 10 Nacrta (koji se od decembra 1978. nalazi u fazi Predloga za donošenje Zakona o rešavanju sukoba zakona u odnosima sa međunarodnim elementom) predviđeno je rešenje za slučaj kada domaću, kolizionu normu treba primeniti na pravo države sa složenim pravnim područjem (bilo SFRJ, bilo strane države). S obzirom na različita (i malobrojna) zakonodavna rešenja, i podeljenost u doktrini, potrebno je razmotriti moguće puteve za primenu kolizione norme međunarodnog privatnog prava i u ovom slučaju.

2. O primeni kolizione norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa nejedinstvenim pravnim područjem

U odnosu na slučaj kada kolizionu normu međunarodnog privatnog prava treba primeniti na pravo države sa jedinstvenim pravnim područjem, njena primena na pravo države sa kompleksnim pravnim područjem donosi određene poteškoće koje treba rešiti. Osnovna razlika ogleda se u sledećem:

³ B. Blagojević, Regulisanje sukoba republičkog, odnosno pokrajinskog zakona sa zakonima drugih republika, odnosno pokrajina (kolizione norme), Materijal za savetovanje (»Unutrašnje kolizione norme), Beograd, 1975., str. 3.

— U prvom slučaju (kada se radi o pravu države sa jedinstvenim pravnim područjem) koliziorna norma ukazavši na državu čije je pravo pozvano da meritorno reguliše građanskopravni odnos sa stranim elementom, automatski ukazuje i na supstancijalne pravne norme države u pitanju (ukoliko ne postoje odstupanja od primene redovno nadležnih normi)

— U drugom slučaju (kada se radi o pravu države sa složenim pravnim područjem) primena kolizivne norme međunarodnog privatnog prava otežana je dilemom određivanja merodavnih supstancijalnih normi odnosne države koje bi meritorno regulisale konkretni građanskopravni odnos. Ovde se u načelu postavlja pitanje pravo koje teritorijalne jedinice, u okviru takve države kao subjekta međunarodnog prava, treba oglasiti nadležnim za regulisanje pomenutog odnosa, s obzirom da postoji više pravnih područja koja su ovlašćena da samostalno ili delimično samostalno uređuju materiju građanskog prava. Na primer, kada bi na osnovu kolizivne norme *lex nationalis*, strani sud trebao da primeni na raspravljanje zaostavštine jugoslovenskog državljanina jugoslovensko pravo, postavlja se pitanje pravo koje republike; odnosno pokrajine treba u konkretnom slučaju uzeti kao pravo SFRJ, s obzirom da se materija naslednog prava nalazi u kompetenciji republika, odnosno pokrajina.

Najopštije prikizan, u tome bi se sastojao problem primene kolizivne norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa složenim pravnim područjem. Međutim, i ovako postavljen, problem koji je predmet ovog rada ne otkriva se u svojoj složenosti. Potrebno je, naimе razlikovati dve osnovne situacije, zavisno od toga da li istovremeno sa međunarodnim sukobom zakona postoji ili ne i unutrašnji sukob zakona. Ovo razlikovanje je od značaja za primenu kolizivne norme međunarodnog privatnog prava, jer se u svakoj od ovih situacija problem drugačije postavlja i rešava.

a) Primena kolizivne norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa nejedinstvenim pravnim područjem u situaciji kada ne postoji i unutrašnji sukob zakona

Za ovu situaciju karakteristično je to da koliziorna norma međunarodnog privatnog prava ukazuje na primenu prava države sa kompleksnim pravnim područjem kao prava nadležnog za meritorno regulisanje građanskopravnog odnosa sa stranim elementom, ali ne i sa interpodručnim (interregionalnim, interfederalnim, interprovincijskim, interpokrajinskim i sl., zavisno od uređenja države u pitanju). Drugim rečima, takav građanskopravni odnos sa stranim elementom koji treba regulisati ne sadrži u sebi i interpodručni elemenat, tako da se ne stiču svi potrebni preduslovi za postojanje i unutrašnjeg sukoba zakona. U tom smislu primena kolizivne norme međunarodnog privatnog prava ne stvara one poteškoće koje se javljaju u situaciji kada postoji i unutrašnji sukob zakona. Ipak, i ovde se mogu razlikovati dva slučaja.

»U prvom slučaju kada prema kolizionoj normi međunarodnog privatnog karaktera treba... primeniti pravo koje je jedinstveno za ce-

lu teritoriju države sa složenim pravnim poretkom, nema dileme o tome koje će pravo biti primenjeno. Primeniće se to njeno jedinstveno pravo».⁴ Očigledno, ovde se država sa složenim pravnim područjem, u pogledu odnosa koji su unificirani, odnosno jedinstveno regulisani za celu njenu teritoriju, ima tretirati kao država sa jedinstvenim pravnim područjem. Drugim rečima, za te građanskopravne odnose, i u tom obimu, irelevantno je što je reč o državi sa kompleksnim pravnim područjem i kolizione norme se primenjuju bez teškoća i po pravilu, automatski ukazavši na državu, ukazuju i na pravo (supstancijalne norme) koje će meritorno regulisati konkretni građanskopravni odnos sa stranim elementom. Na primer, »ako prema kolizionoj normi međunarodnog privatno-pravnog karaktera treba na meničnu sposobnost jugoslovenskog državljanina primeniti jugoslovensko pravo, primeniće se materijalne norme sadržane u našem Zakonu o menici«.⁵

»U drugom slučaju kada prema kolizionoj normi međunarodnog privatnog prava treba primeniti... pravo države sa složenim pravnim poretkom koje je različito za različite federacijske jedinice ili pravna područja, problem prividno postoji, jer se postavlja pitanje koje od federacijskih prava ili pravnih područja treba primeniti. Međutim, stvarnog problema nema, jer je takav građanskopravni odnos sa stranim elementom istovremeno pravno vezan za složenu državu i samo za jedno od njenih pravnih područja. Prema tome, na takav odnos može biti kao pravo države sa složenim pravnim poretkom primenjeno jedino pravo one federacijske ili autonomne jedinice ili pravnog područja sa kojim je jedino pravno vezan preko jednog ili više elemenata«.⁶ I u ovom drugom slučaju reč je o situaciji kada ne postoji unutrašnji sukob zakona, ali za razliku od prvog slučaja ovde je primena norme međunarodnog privatnog prava unekoliko otežana, jer se radi o onim građanskopravnim odnosima koji ulaze u zakonodavnu kompetenciju teritorijalnih jedinica. Tačno je, međutim, da je problem prividan, jer se koliziona norma međunarodnog privatnog prava može neposredno primeniti, odnosno ukazati na pravo teritorijalne jedinice sa kojom je dati građanskopravni odnos povezan (usled nepostojanja interpodručnog elementa, građanskopravni odnos sa stranim elementom pravno je vezan za samo jednu teritorijalnu jedinicu, te nas koliziona norma MPP-a direktno dovodi do prava te teritorijalne jedinice). Tako, na primer, ako bi materija građanskopravnih delikata u državi sa složenim pravnim područjem bila u kompetenciji teritorijalnih jedinica, a odlučujuća činjenica u kolizionoj normi međunarodnog privatnog prava koju treba primeniti je *lex loc delicti commissii*, treba primeniti pravo one teritorijalne jedinice gde je delikt izvršen.

Ipak, u jednom slučaju, ovaj problem koji je najčešće prividan, postaje stvaran i donosi znatne teškoće u primeni kolizione norme unutar države sa kompleksnim pravnim područjem. Reč je o primeni kolizione norme međunarodnog privatnog pravnog karaktera koja u sebi sadrži kao element odlučujuću činjenicu *lex nationalis*. Postavlja se pitanje usled čega nastaju ove teškoće, odnosno kakva je razlika između

⁴ M. Jezdić, M. Pak, Međunarodno privatno pravo III, Beograd, 1978., str. 29.

⁵ M. Jezdić, M. Pak, op. cit., str. 29.

⁶ M. Jezdić, M. Pak, op. cit., str. 29.

lex nationalis i ostalih odlučujućih činjenica.⁷ »Osnovna praktična razlika između lex nationalis i ostalih tački vezivanja nalazi se u tome, što se lex nationalis bazira na elementu koji se vezuje neposredno za državu, dok ostale tačke vezivanja... imaju kao činjeničnu osnovu povezanost sa jednim mestom. To mesto može da ukazuje na državu u kojoj se nalazi, ali može isto tako da ukazuje i na neku užu jedinicu u kojoj se nalazi. Ostale tačke vezivanja su, dakle podobne da budu lokalizovane na užem području dok lex nationalis nije«.⁸

Iz ove značajne razlike lex nationalis i drugih odlučujućih činjenica proističu teškoće u primeni kolizione norme međunarodnog privatnog prava kada ona u sebi sadrži kao odlučujuću činjenicu lex nationalis, a treba je primeniti unutar države sa složenim pravnim područjem, iako ne postoji i unutrašnji sukob zakona. Ostale odlučujuće činjenice (npr. lex domicili, lex rei sitae, lex loci contractus, lex loci solutionis, lex loci delicti commissi i dr.) ukazuju na jedno mesto unutar države sa složenim pravnim područjem što omogućava da i u ovom slučaju koliziona norma međunarodnog privatnog prava direktno ukaže na merodavno pravo teritorijalne jedinice. Međutim, s obzirom da lex nationalis »nameće komunikaciju na relaciji država — država«,⁹ ne može biti neposredno primenljiv i na pravna područja unutar države; odnosno ukazavši na pravo jedne države, unutar te države vodi u prazno, ostaje nemoćan. Tako, na primer, ako u jednoj državi sa složenim pravnim područjem postoji više provincija koje imaju zakonodavnu nadležnost za uređivanje naslednopravnih odnosa, a koliziona norma međunarodnog privatnog prava koja u sebi sadrži odlučujuću činjenicu lex nationalis ukazuje na pravo te države, problem je kako odrediti pravo koje provincije je pozvano da sadržinski reguliše građanskopravni odnos sa stranim elementom.

Problem koji treba rešiti je, dakle, jasan: kako u ovakvom slučaju primeniti kolizionu normu međunarodnog privatnog prava, odnosno

⁷ Termin »odlučujuće činjenice« umesto klasičnog prevoda »tačke vezivanja« uveo je u našu doktrinu M. Jezdić. Isto tako, kao domaći termini sreću se i nazivi »okolnosti (ili razlozi) za nadovezivanje«, »(nado)vezne okolnosti« »poveznice« i dr. O ovom nazivu povoljno se izražava N. Katičić (iako sam upotrebljava termin »poveznice«), s tim što smatra da bi bolji naziv bio »odlučujuće okolnosti« (»... pojam činjenice je, ipak vrlo širok, i možda bi bolji odgovarale »okolnosti« tj. činjenice koje su povezane s pojedinim slučajem, koje čine taj slučaj, koje stoje »oko njega« (circumstantiae)«.(N. Katičić, op. cit., str. 73.). Međutim, po našem mišljenju naziv »odlučujuće činjenice« je sasvim adekvatan i ne treba ga menjati, jer u potpunosti odgovara suštini pojma kojeg treba da označi i njegovoj funkciji. Termin »činjenice« je dobar jer je u neposrednoj vezi (i s aspekta termina) sa činjenicama na osnovu kojih nastaje strani elemenat, od kojih zakonodavac — svake pojedine države odabire odgovarajuću i pridaje joj odlučujući karakter za regulisanje konkretnog odnosa, zavisno od kategorije odnosa, u pitanju. Ovaj naziv odgovara i funkciji pojma: regulatornoj i indikatornoj (s tim što svakako treba imati na umu da se indikatorna funkcija »odlučujućih činjenica« kvalitativno razlikuje od indikatorne funkcije činjenica na osnovu kojih nastaje strani elemenat; u prvom slučaju radi se o ukazivanju na kriterijum po kome će se odrediti merodavno pravo, odn. regulisati dati odnos, a u drugom, radi se o ukazaivanju na postojanje stranog elementa).

⁸ T. Varadi, Međunarodne i unutrašnje kolizione norme, Beograd, 1975., str. 61.

⁹ T. Varadi, op. cit., str. 62.

kako odrediti teritorijalnu jedinicu čije će pravo biti nadležno. Čini se da su moguća tri rešenja:

— prepustiti normama o unutrašnjem sukobu zakona države sa nejedinstvenim pravnim područjem da odrede pravo jedne teritorijalne jedinice;

— dopuniti¹⁰ *lex nationalis* merilima po kojima će se odrediti merodavna pravila unutar već određene države; i

— postojanje obaveznog državljanstva kao atributa federalnih i drugih unutardržavnih jedinica u okviru države sa složenim pravnim područjem.

Prvo rešenje odlikuje se time što norma međunarodnog privatnog prava, koja u sebi sadrži kao odlučujuću činjenicu *lex nationalis*, samo ukazuje na državu čije pravo treba primeniti i tu se zaustavlja prepuštajući unutrašnjim kolizionim normama države sa složenim pravnim područjem da odrede merodavno pravo za dati građanskopravni odnos (kao da postoji i unutrašnji sukob zakona).

Drugo rešenje insistira na daljoj primeni kolizione norme međunarodnog privatnog prava u tom smislu što bi *lex nationalis* ukazao na državu sa složenim pravnim područjem, a dopunske odlučujuće činjenice (npr. »princip najtešnje povezanosti ili *lex domicilii*«)¹¹ na merodavno pravo teritorijalne jedinice unutar takve države.

Treće rešenje zasniva se na ideji postojanja obaveznog državljanstva u okviru države sa kompleksnim pravnim područjem. U tom slučaju trebalo bi primeniti pravo one teritorijalne jedinice čije državljanstvo ima subjekt građanskopravnog odnosa sa stranim elementom, odnosno sa kojim je takav odnos pravno vezan.

Od izloženih rešenja u obzir praktično dolaze samo prva dva. Treće rešenje predstavlja više teorijsku mogućnost, ali ne i put koji bi se mogao slediti u praksi. Ovakav stav može se obrazložiti sledećim argumentima:

— najpre, ne postoji mogućnost za ustanovljenje obaveznog državljanstva u svim slučajevima kada se radi o državi sa složenim pravnim područjem. Teorijski posmatrano, obavezno državljanstvo teritorijalnih jedinica moguće je uglavnom kod država konstituisanih na federativnom principu. Međutim, s aspekta problema kojim se bavimo, kao država sa složenim pravnim područjem može se javiti i unitarna država koja u svom sastavu ima određene regione, ali opet bez tendencije ka federativnom uređenju. U takvom slučaju očigledno je da ne može biti reči o postojanju obaveznog državljanstva, iako takva država, posmatrana sa stanovišta primene kolizione norme međunarodnog privatnog prava, ostaje država sa složenim pravnim područjem.

— zatim, i u okviru država sa federativnim uređenjem institut obaveznog državljanstva teritorijalne jedinice (republike, kantona) po pravilu ne postoji.

¹⁰ Ove odlučujuće činjenice T. Varadi određuje kao »dopunske« u tom smislu što *lex nationalis* dovodi do prava jedne države, pa sad treba upotrebiti dopunske odlučujuće činjenice da se odredi koje pravo unutar (već) određene države; ovo za razliku od supsidijarnih odlučujućih činjenica čijom upotrebom bi se moralo poći ispočetka u smislu da bi *lex nationalis* bio zamenjen drugom odlučujućom činjenicom.

¹¹ T. Varadi, op. cit., str. 67.

— konačno, državljanstvo teritorijalne jedinice u jednoj federativnoj državi ne pojavljuje se kao pravni osnov za sticanje i korišćenje pojedinih prava, niti za izvršenje obaveza. S tim u vezi ni građani nisu zainteresovani da uredе svoje republičko državljanstvo, pa se često pojavljuju sa dvojnim i višestrukim republičkim državljanstvom.¹²

Ostaje, dakle, pitanje da li u ovom slučaju treba prihvatiti rešenje koje insistira na daljoj primeni kolizione norme međunarodnog privatnog prava, putem dopunskih odlučujućih činjenica, ili rešenje prema kome domen primene kolizione norme prestaje ukazivanjem na državu čije pravo treba primeniti, prepuštajući unutrašnjim kolizionim normama odnosne države sa složenim pravnim područjem da odrede merodavne supstancijalne norme za regulisanje konkretnog građanskopravnog odnosa sa stranim elementom. Iz razloga koji će detaljnije biti izneti pri razmatranju situacije kada postoji i unutrašnji sukob zakona, treba prihvatiti drugo rešenje, s tim da ukoliko ne postoje unutrašnje kolizione norme u državi sa složenim pravnim područjem, na nadležno pravo teritorijalne jedinice ukazaće nam sudska praksa te države (tj. treba saznati kako sudska praksa države sa kompleksnim pravnim područjem rešava piatnje unutrašnjeg sukoba zakona za datu kategoriju građanskopravnih odnosa).

b) Primena kolizione norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa nejedinstvenim pravnim područjem u situaciji kada postoji i unutrašnji sukob zakona

U ovoj drugoj situaciji primene kolizione norme međunarodnog privatnog prava, radi se o regulisanju građanskopravnog odnosa sa stranim, ali i sa interpodručnim elementom. Takvu situaciju karakterišu sledeći elementi:

— da se radi o državi sa složenim pravnim područjem,

— da su teritorijalne jedinice unutar takve države ovlašćene za samostalno ili delimično samostalno regulisanje određene kategorije građanskopravnih odnosa.

— da u konkretnom građanskopravnom odnosu pored stranog elementa postoji i interpodručni element, odnosno da je takav pravni odnos vezan ne samo za državu sa složenim pravnim područjem i za stranu državu, već da postoji pravna vezanost tog odnosa i za dva ili više pravnih područja unutar države sa kompleksnim pravnim područjem.

Prema tome, u ovoj situaciji, s obzirom da koliziona norma ukazuje na pravo države sa složenim pravnim područjem, postavlja se pitanje njene primene u smislu da treba odrediti pravo jedne teritorijalne jedinice koje će meritorno regulisati dati građanskopravni odnos usled postojanja i interpodručnog elementa. Drugim rečima, postoji pored međunarodnog i unutrašnji sukob zakona. Dilema je: pravo koje teritorijalne jedinice oglasiti nadležnim za sadržinsko regulisanje građan-

¹² V. Komentar Zakona o državljanstvu SFRJ iz 1977., izdanje »Službeni list« str. 66 i sl.

skopavnog odnosa sa stranim elementom koji je, pored toga povezan i za dve ili više takvih jedinica unutar iste države. Na primer, ako koliziona norma međunarodnog privatnog prava Čehoslovačke ukazuje na pravo SFRJ kao nadležno za raspravljanje zaostavštine jugoslovenskog državljanina koji ima republičko državljanstvo SR Slovenije, a domicil na teritoriji SR Srbije, postavlja se pitanje prava koje socijalističke republike je merodavno, odnosno da li će na raspravljanje zaostavštine čehoslovački sud primeniti norme naslednog prava SR Slovenije ili SR Srbije.

Na ovom mestu postavlja se, svakako, pitanje načina rešavanja ove posebne situacije u primeni kolizione norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa složenim pravnim poretkom. »Teorija, zakonodavstvo i praksa daju na ovo pitanje dva oprečna odgovora. Po jednom, međunarodno privatno pravo ima za zadatak da odredi merodavna materijalna pravila za odnose u kojima se javlja elemenat inostranosti, i njegova funkcija ne prestaje ukazivanjem na jednu državu (ako je njen pravni poredak nejedinstven), već su norme međunarodnog privatnog prava pozvane da obezbede i krajnji rezultat, tj. utvrđivanje konkretnih materijalnih pravila za raspravljanje datog društvenog odnosa. Po drugoj koncepciji, norme međunarodnog privatnog prava nisu više kompetentne čim se kolizioni problem prenese sa međunarodnog na unutardržavni plan.«¹³ Kao što se iz navedenog vidi, moguća su dva odgovora: prvo, priznati kolizionoj normi međunarodnog privatnog prava da je, u slučaju postojanja unutrašnjeg sukoba zakona sama pozvana da reši tu dodatnu teškoću u svojoj primeni i ukaže na merodavno pravo unutar države sa složenim pravnim područjem; i drugo ograničiti domašaj kolizione norme međunarodnog privatnog prava samo na određivanje konkretne države, a rešenje unutrašnjeg sukoba zakona odnosno oglašavanje nadležnih prava jedne teritorijalne jedinice, prepustiti unutrašnjim kolizionim normama države sa kompleksnim pravnim područjem (primeniti princip »dvostepenosti«).¹⁴

Prvo rešenje prihvaćeno je u zemljama common law sistema iz tog razloga što one sukob zakona posmatraju kao sukobe ne između suverenih država, već između pravnih područja koja poseduju relevantne supstancijalne norme, bez obzira da li se ta područja poklapaju ili ne sa suverenim državama. Posledice ovakvog shvatanja su sledeće:

— ne pravi se razlika između unutrašnjih kolizionih normi i kolizionih normi međunarodnog privatnog prava;

— »koliziona regulativa nalazi se, u načelu, na nivou federalnih jedinica, a ne federacije kao celine«;¹⁵

— mora se stvoriti pojam »zemlje« različit od onoga koji postoji u međunarodnom javnom pravu;

— pod »stranom zemljom« mora se razumeti svaka zemlja koja nije odnosna teritorijalna jedinica; Morris¹⁶ ističe da se »u sukobima zakona pod stranim elementom podrazumeva ne-engleski elemenat, odnos-

¹³ T. Varad., op. cit., str. 47.

¹⁴ kako ga naziva T. Varadi.

¹⁵ T. Varadi, op. cit., str. 21.

¹⁶ Morris, The conflict of laws, London, 1971., p. 3.

no zemlja koja nije Engleska. Sa stanovišta sukoba zakona Škotska je jednako strana zemlja, kao što su Francuska ili Nemačka».

Što se tiče zemalja kontinentalnog prava, izričita rešenja sadrže Zakon o međunarodnom privatnom pravu i postupku Čehoslovačke iz 1963. i Zakon o međunarodnom privatnom pravu NR Poljske iz 1966. Oba zakona predviđaju pozvanost unutrašnjih kolizionih normi za rešenje unutrašnjeg sukoba zakona kada normu međunarodnog privatnog prava treba primeniti na državu sa složenim pravnim područjem. Prema čl. 5 poljskog zakona »kada su na teritoriji države čije pravo treba da se primeni na snazi više pravnih sistema, pravo te države određuje pravni sistem koji treba primeniti«.¹⁷

Na ovom mestu posebno će biti reći o rešenju koje treba prihvatiti za naše pravo u slučaju postojanja i međunarodnog i unutrašnjeg sukoba zakona. Dakle, ako kolizionu normu međunarodnog privatnog prava SFRJ treba primeniti na pravo države sa složenim pravnim područjem, povodom regulisanja građanskopravnih odnosa i sa stranim i sa interpodručnim elementom, osnovno pitanje je: da li neposredno i »dalje« primeniti kolizionu normu međunarodnog privatnog prava, odnosno priznati joj mogućnost da ona ukaže i na merodavno građansko pravo jedne teritorijalne jedinice, ili njen domašaj treba ograničiti na određivanje samo države sa složenim pravnim područjem, a unutrašnjim kolizionim normama odnosno države prepustiti da odrede pravo koje teritorijalne jedinice će sadržinski regulisati dati građanskopravni odnos.

Nacrt Zakona o međunarodnom privatnom pravu i postupku (sada Predlog za donošenje Zakona o rešavanju sukoba zakona u odnosima sa međunarodnim elementom) u čl. 10 usvaja princip »dvostepenosti«: »Ako je merodavno pravo države čiji pravni poredak nije jedinstven, određuje se unutrašnje merodavno pravo po pravilima tog pravnog poretka«.¹⁸

Suprotno rešenje za naše pravo predlaže T. Varadi. Polazeći od problema suverenosti u odnosu međunarodnih i unutrašnjih sukoba zakona, on postavlja, kao osnovno, pitanje »da li suverenost kao osnovni diferencirajući činilac u razlikovanju međunarodnih i unutardržavnih sukoba zakona, predstavlja istovremeno i barijeru kojom se operativnost kolizionih normi ograničava na jedan nivo, na jednu oblast«.¹⁹ Dajući negativan odgovor na ovo pitanje, on ističe i moguća rešenja: prvo, princip dvostepenosti, odnosno zaustavljanje domašaja kolizione norme ukazivanjem na državu sa složenim pravnim područjem i prepustanje dalje nadležnosti unutrašnjim kolizionim normama, i drugo, mogućnost da koliziona norma bude direktno operativna i sama ukaže na merodavno građansko pravo države sa složenim pravnim područjem. Posmatrajući navedena rešenja s aspekta principa suverene jednakosti država, T. Varadi smatra da ni jedno ni drugo rešenje nije suprotno ovom principu, osim kada bi se taj princip kod drugog rešenja primenio na državljanstvo kao odlučujuću činjenicu: »jer bi se tada zapravo

¹⁷ navedeno prema T. Varadi, op. cit., str. 50.

¹⁸ navedeno prema T. Varadi, op. cit., str. 58.

¹⁹ T. Varadi, op. cit., str. 46.

odricala odlučujuća uloga državljanstva kao najviše pravne veze sa određenom državom».

U zaključku on se zalaže za ovo drugo rešenje, ističući da je »ce-lishodnije prihvatiti kao rešenje neposrednu operativnost pravila među-narodnog privatnog prava, mogućnost da ona sama odrede materijalna pravila za rešavanje spornog odnosa, a ne samo državu u kojoj će se tražiti ta pravila«, ²⁰ s tim da se mora predvideti poseban tretman kada je *lex nationalis* odlučujuća činjenica koja vodi do nejedinstvenog pravnog poretka. U tom slučaju treba primeniti unutrašnje kolizione norme države sa kompleksnim pravnim područjem, a ukoliko one ne postoje, rešenje bi se našlo u primeni dopunskih odlučujućih činjenica: princi-pa najtešnje povezanosti ili *lex domicilii*. Ovo rešenje autor predlaže i za naše novo zakonodavstvo.

Čini se, ipak, da iako postoje određeni argumenti koji idu u prilog tom rešenju, treba prihvatiti ono koje predlaže pomenuti čl. 1 Nacrta, odnosno usvojiti princip »dvostepenosti«.

T. Varadi, zalažući se za neposrednu operativnost kolizionih normi međunarodnog privatnog prava, uz postojanje posebnog tretmana za *lex nationalis* kao odlučujuću činjenicu, navodi sledeće argumente praktič-ne prirode:

1. Rešenje koje on predlaže ne ostavlja nas bez putokaza ako u državi sa nejedinstvenim pravnim poretkom, na koju ukazuje koliziona norma međunarodnog privatnog prava, ne postoje unutrašnje kolizione norme (a što je slučaj sa principom »dvostepenosti«, po njegovom mišljenju).

Ovaj argument ne može da dovede u pitanje princip »dvostepeno-sti«, već samo postavlja, opravdano, pitanje kako ga dosledno primeni-ti u slučaju nepostojanja unutrašnjih kolizionih normi u državi sa kom-pleksnim pravnim područjem. Na ovo pitanje »zakonodavstvo, praksa pa i pravna teorija ukazuju na četiri moguća puta da se odredi pravo onog građanskog područja koje treba saznati... Po prvom od ovih mo-gućih puteva, država suda u ovakvom slučaju svojom normom odre-đuje da se primeni pravo onog građanskopravnog područja strane dr-žave koji važi u njenom glavnom gradu; po drugom, država suda svo-jom normom određuje pravo onog građanskopravnog područja koje njen sud treba da primeni i sazna, ali najpre određuje da primeni pravo poslednjeg domicila ili domicila lica u pitanju, a tek, ako nema ni jednog ni drugog, primenjuje ovo glavnog grada države sa nejedin-stvenim pravnim područjem; po trećem, sud države koji raspravlja gra-đanskopravni spor sa stranim elementom uopšte u svojim kolizionim normama ne treba da određuje primenu unutrašnjeg zakona države sa složenim građanskopravnim područjem, nego zakona mesta u toj drža-vi...; po četvrtom, treba saznati pravo onog građanskopravnog pod-ručja države sa nejedinstvenim pravnim područjem, koje u takvim slu-čajevima određuje njena sudska praksa«.²¹

Prof. Jezdić za naše pravo predlaže ovo četvrto rešenje. Pošto čl. 10 Nacrta prihvata princip »dvostepenosti«, ali ne sadrži odredbu za slu-

²⁰ T. Varadi, op. cit., str. 67.

²¹ M. Jezdić, Međunarodno privatno pravo I, Beograd, 1976., str. 51.

čaj nepostojanja normi o unutrašnjem sukobu zakona u državi sa složenim pravnim poretom, čini se da je potrebno dopuniti ga navedenim rešenjem. (Može se, doduše, »po pravilima tog pravnog poretka« podrazumevati i sudska praksa, ukoliko se termin »pravila« odnosi na formalne izvore prava u jednoj zemlji, a u konkretnoj državi sudska praksa predstavlja izvor prava. Međutim, s obzirom na različita shvaćanja po pitanju da li je sudska praksa formalni izvor prava ili ne, čini se da bi ova dopuna bila opravdana).

2. Drugi argument T. Varadija koji, po njegovom mišljenju, potvrđuje prednosti principa neposredne operativnosti kolizione norme međunarodnog privatnog prava unutar države sa složenim pravnim područjem u odnosu na princip »dvostranosti«, jeste slučaj kada su kolizione norme o unutrašnjem sukobu zakona na nivou federalnih jedinica a ne na nivou federacije. Ovakva situacija postoji, na primer, u Ujedinjenom Kraljevstvu, SAD i Kanadi, te T. Varadi smatra, s obzirom da nas princip »dvostranosti« vodi jednoj državi, a ne neposredno pravnim području unutar te države, da nema kriterijum po kome bi smo se odlučili da primenimo kolizione norme jedne ili druge federalne jedinice. Na primer, ako bi prema kolizionoj normi međunarodnog privatnog prava SFRJ trebalo primeniti pravo Ujedinjenog Kraljevstva za regulisanje građanskopravnog odnosa koji je istovremeno vezan i za Englesku i za Škotsku, postavlja se pitanje da li će dati odnos meritorno regulisati supstancijalne norme Engleske ili Škotske, budući da nemamo kriterijum za primenu kolizionih normi bilo Engleske bilo Škotske.

Tačno je da u ovakvoj situaciji postoje određene teškoće, pošto ne postoje norme o unutrašnjem sukobu zakona donete od strane centralne vlasti, već jedino postoje koliziona pravila na nivou teritorijalnih jedinica koja su istovremeno pravila za rešenje i međunarodnog i unutardržavnog sukoba zakona.²²

I u ovoj situaciji odgovor za rešenje unutrašnjeg sukoba zakona treba pokušati naći u unutrašnjim kolizionim normama koje su, istina na nivou teritorijalnih jedinica, ali su, u krajnjoj liniji, u okviru države sa složenim pravnim područjem. To bi se postiglo kumulativnom primenom kolizionih normi zainteresovanih teritorijalnih jedinica (u navedenom primeru kolizione norme Engleske i Škotske) i ukoliko je u tim normama prihvaćena ista odlučujuća činjenica, primeniti pravo, supstancijalne norme one teritorijalne jedinice na koje one ukazuju.

Međutim, šta ako je reč o kolizionim normama koje sadrže u sebi kao element različite odlučujuće činjenice, odnosno kada koliziona norma jedne teritorijalne jedinice ukazuje na pravo jedne, a druga koliziona norma na supstancijalne norme druge teritorijalne jedinice? U ovom slučaju kumulativna primena kolizionih normi zainteresovanih teritorijalnih jedinica ne bi dala očekivani rezultat. T. Varadi je, vero-

²² U ovom slučaju kolizione norme na nivou teritorijalnih jedinica biće posmatrane kao unutrašnje kolizione norme; međutim, one iste saobraćaju i sa kolizionim normama međunarodnog privatnog prava drugih država (npr. kod rešev) iako se radi o kolizionim normama koje »nisu na istom nivou već su istog ranga«.

vatno, imao u vidu ovu situaciju navodeći je kao argument u prilog neposredne operativnosti kolizionih normi međunarodnog privatnog prava karaktera. U tom smislu on ističe da primenom principa »dvostepenosti« u ovakvom slučaju nema merila na osnovu koga se može odlučiti za primenu kolizionih norme jedne ili druge teritorijalne jedinice, a »... među njima svakako mogu da postoje razlike«.²³

Ukoliko se prihvati bezrezervno stav T. Varadija da između kolizionih normi teritorijalnih jedinica »mogu svakako da postoje razlike«, onda rešenja zasnovanog na principu »dvostepenosti« u ovom slučaju nema, teškoće su nepremostive. Ali zato treba razmotriti njegov polazni stav, naime, koliko je realno moguće i koliko (i da li) u stvarnosti postoje razlike između kolizionih normi pojedinih teritorijalnih jedinica unutar triju pomenutih država. Ne treba zaboraviti da je reč o kolizionim normama i to kolizionim normama koje služe za regulisanje i sukoba zakona međunarodnog karaktera. A i sam T. Varadi navodi da »kolizionih norme (međunarodnog privatnog prava — M. Ž.) nisu »politički neutralne«, već kao što to ističe Lunc: »Rešavajući pitanja koja se tiču građanskopravnih odnosa sa elementom inostranosti, država, kako u internim zakonima, tako i u međunarodnim ugovorima koje zaključuje, definiše u svakom slučaju na ovaj ili onaj način svoj stav prema međunarodnoj saradnji«. Na taj način međunarodno privatno pravo postaje izraz spoljne politike«.²⁴ Imajući ovo u vidu postavlja se pitanje u kojoj meri teritorijalne jedinice unutar države sa složenim pravnim područjem mogu da donose različite kolizionih norme međunarodnog privatnog prava karaktera (to su istovremeno i norme o rešavanju unutrašnjih sukoba zakona). T. Varadi se zaustavio samo na načelnoj konstataciji o mogućnosti postojanja različitih kolizionih normi, ne navodeći ni jedan slučaj.

3. Sledeći argumenat zaslužuje posebnu pažnju. Reč je o slučaju kada kolizionih norma međunarodnog privatnog prava ukazuje na pravo države sa složenim pravnim područjem u kojoj postoje jedinstvene kolizionih norme o unutrašnjem sukobu zakona, ali koje predviđaju rešenje koje ukazuje na neku drugu državu, odnosno za rešenje unutrašnjeg sukoba zakona »upućuju« na pravo strane zemlje. Na primer, ako po kolizionih normi međunarodnog privatnog prava za regulisanje ugovornog odnosa treba primeniti pravo države X na osnovu principa najtešnje povezanosti, a unutrašnje kolizionih norme te države za rešenje unutrašnjeg sukoba zakona kod ugovornih odnosa usvajaju odlučujuću činjenicu *lex loci solutionis*, ne možemo doći do merodavnih supstancijalnih normi uvek kada bi se mesto izvršenja nalazilo u stranoj zemlji.²⁵ (Trebalo posebno napomenuti da se u ovakvom slučaju ne može prihvatiti *renvoi*, jer bi se time »... iz unutrašnjih kolizionih normi izvlačilo dejstvo koje... prevazilazi njihove kompetencije«.²⁶

Unekoliko sličan navedenom primeru je i slučaj kada unutrašnje kolizionih norme predviđaju primenu *lex fori*. I ovde, pod pretpostavkom

²³ T. Varadi, op. cit., str. 58.

²⁴ T. Varadi, op. cit., str. 56.

²⁵ V. isto M. Jezdić, M. Pak, op. cit., str. 24.

²⁶ T. Varadi, op. cit., str. 60.

da se organ koji raspravlja nalazi izvan granica države sa složenim pravnim poretком, ne možemo doći do merodavnih supstancijalnih normi, jer se radi o lex fori teritorijalne jedinice, a ne lex fori države čija je koliziona norma međunarodnog privatnog prava i čiji sud raspravlja.

Očigledno je da u ova dva slučaja primena principa »dvostepenosti«, posmatrana s aspekta praktične primene, dolazi u pitanje. Ipak iako u takvim slučajevima postoje određene teškoće, može se pokušati da se pronađe rešenje bilo izričitim regulisanjem takvih slučajeva od strane zakonodavca države sa nejedinstvenim pravnim područjem, bilo njihovim smanjenjem na najmanju meru.

Što se prve situacije tiče, kada nas koliziona norma o regulisanju unutrašnjeg sukoba zakona »upućuje« na pravo strane države, rešenje se može potražiti u izričitom regulisanju takvih slučajeva samim unutrašnjim kolizionim normama koje bi predviđale drugu odlučujuću činjenicu umesto one koja u konkretnom slučaju ne bi dala rezultate. Tako, na primer, čl. 1105 Zakona o obligacionim odnosima posebno normira ovakvu situaciju u pogledu obligacionih odnosa nastalih van SFRJ.²⁷

Slično rešenje za lex fori ne može se dati. Ma koliko može da bude opravdana primena lex fori kod »čisto« unutrašnjeg sukoba zakona,²⁸ ipak ostaje da zakonodavac mora biti vrlo obazriv sa ovim kriterijumom prilikom donošenja unutrašnjih kolizionih normi, vodeći računa o njihovom dejstvu i u međunarodnom obimu.

4. T. Varadi iznosi još jedan prigovor protiv primene principa »dvostepenosti« koji se tiče autonomije volje. Po njegovom mišljenju ovaj princip »ne vodi do praktično korisnog rešenja ... ako se prihvati kolizionopravna priroda autonomije volje« u tom smislu da se »ne bi mogao učiniti stvarni izbor merodavnih pravila« iz prostog razloga što u takvom slučaju »stranke mogu da ukažu samo na državu kao celinu (a na tom nivou postoje relevantna materijalna pravila), a ne i na konkretnu jedinicu koja poseduje odgovarajuće materijalne norme«.²⁹

U vezi ovog prigovora mogli bi istaći (što unekoliko čini i sam autor) da se isto tako može prihvatiti i koncepcija o materijalnopravnoj prirodi autonomije volje, odnosno priznati pravo ugovornim stranama da izvrše neposredni izbor supstancijalnih normi onog pravnog područja prema kojima žele da urede svoje međusobne odnose. U tom slučaju ne bi bilo potrebe za primenom principa »dvostepenosti«, ali, s druge strane, nikakve posebne teškoće ne bi stajale na putu licima koja kao subjekti učestvuju u građanskopravnom odnosu sa stranim elementom da izaberu pravo određenog pravnog područja unutar države sa složenim pravnim poretком.

U pogledu razloga teorijskog karaktera, T. Varadi se posebno zadržava na kategoriji suverenosti; on ističe »da direktno upućivanje kolizionih normi na pravo jednog pravnog područja (i time izbegavanje

²⁷ V. bliže o tome M. Pak, *Primena domaćeg i stranog prava i mero-republičko, odnosno pokrajinsko pravo (kolizione norme) po Zakonu o obligacionim odnosima*, Beograd, 1978.

²⁸ V. na primer, B. Blagjević, *op. cit.*, str. 16.

²⁹ T. Varadi, *op. cit.*, str. 59.

primene eventualno postojećih unutardržavnih kolizionih normi države o čijem se području radi — M. Ž.) nije rešenje koje bi bilo suprotno principu suverene jednakosti država, sem ukoliko je u pitanju *lex nationalis* kao tačka vezivanja». ³⁰ Autor, zatim, u istom smislu navodi da prilikom primene norme međunarodnog privatnog prava na pravo države sa složenim pravnim područjem, povodom regulisanja građansko-pravnog odnosa sa stranim i interpodručnim elementom »u stvarnosti ne postoje dva odnosa — jedan međunarodnog i drugi unutardržavnog karaktera — već jedan specifičan odnos«. ³¹

Što se prvog argumenta teorijskog karaktera tiče, može se u načelu prihvatiti da je direktna operativnost kolizionih normi međunarodnog privatnog prava unutar države sa složenim pravnim područjem u skladu sa principom suverene jednakosti država, uz izuzetak kada je reč o *lex nationalis* kao odlučujućoj činjenici. Utisak je, ipak, da se radi o značajnom izuzetku s obzirom na prihvaćenost *lex nationalis* u uporednom pravu. Princip »dvostepenosti« je isto tako (to navodi i T. Varadi) u skladu s principom suverene jednakosti država i za njegovu teoretsku opravdanost u ovom smislu nije potrebno uspostavljati izuzetke.

U pogledu argumenta da u situaciji o kojoj je reč ne postoje dva odnosa — međunarodnog i unutardržavnog karaktera, već da je reč o jednom specifičnom odnosu, očigledno je da se radi o samo jednom odnosu, ali koji pored stranog sadrži i interpodručni element, te se ima regulisati na dva nivoa, odnosno dvema vrstama kolizionih normi — kolizionim normama međunarodnog privatnog prava i unutrašnjim kolizionim normama. Ne vidi se zašto bi prihvatanje stava da je reč o jednom specifičnom odnosu moralo automatski da znači da on jedino može biti regulisan direktnom operativnošću kolizionih normi međunarodnog privatnog prava, prenebregavajući unutrašnje kolizivne norme države sa složenim pravnim područjem. Ili, ako se ne pretenduje na isključivu primenu principa neposredne operativnosti kolizionih normi Međunarodnog privatnog prava, očigledno je da se on s ovog aspekta ne osniva na teorijski prihvatljivijem uporištu od principa »dvostepenosti«.

Interesantno je, isto tako, napomenuti da T. Varadi, između brojnih gledišta u doktrini po ovom pitanju, navodi i značajnu postavku M. Jezdića »o mogućim rešenjima problema u međunarodnim konvencijama« kao »posebno gledište u našoj doktrini«. Prema ovom stavu: »iako je rešavanje unutrašnjeg sukoba zakona unutrašnja stvar svake pojedine zemlje i njenog ustavnog uređenja, ona to ostaje samo dotle dok se ne postavi pitanje dejstva unutrašnjih sukoba zakona u međunarodnom obimu«. ³²

Međutim, ovo shvatanje M. Jezdića nije posebno u tom smislu da predstavlja neko treće rešenje u odnosu na princip neposredne operativnosti kolizivne norme MPP-a i princip »dvostepenosti«. Naprotiv, ono je upravo na pozicijama principa »dvostepenosti« jer stav da je »reša-

³⁰ T. Varadi, op. cit., str. 57.

³¹ T. Varadi, op. cit., str. 53.

³² M. Jezdić, Unutrašnji sukob zakona i međunarodni ugovori, JRMP, br. 3—4, 1959, str. 366.

vanje unutrašnjeg sukoba zakona unutrašnja stvar svake pojedine zemlje i njenog ustavnog uređenja... samo dotle dok se ne postavi pitanje dejstva unutrašnjeg sukoba zakona u međunarodnom obimu«, treba shvatiti u smislu da i država čija kolizionna norma MPP-a ukazuje na državu sa složenim pravnim područjem, moraju da vode računa o unutrašnjim kolizionim normama te države, odnosno da ih ne treba zaoobići i negirati njihov značaj u tom smislu.³³

Konačno, istakli bi smo i osnovni argumenat, po našem mišljenju, u prilog primene principa »dvostepenosti«, odnosno obrazložiti zašto je opravdano shvatanje da kolizionu normu MPP-a treba zaustaviti ispred države sa složenim pravnim područjem i prepustiti unutrašnjim kolizionim normama odnosne države da ukažu na merodavne supstancijalne norme za konačno regulisanje građansko-pravnog odnosa sa stranim i interdručnim elementom.

Polazni osnov predstavlja važno razlikovanje koje čini M. Jezdić, prilikom izlaganja problema saznanja stranog prava kada pripada državi sa složenim građanskopravnim područjem. Naime, već smo napomenuli da za slučaj nepostojanja unutrašnjih kolizionih normi u takvoj državi mogu postojati »četiri moguća puta da se odredi pravo onog građanskopravnog područja koje treba saznati«. I tu M. Jezdić ističe razliku: »Za prva tri od ovih puteva karakteristično je da država čiji sud treba da primeni strano pravo koje pripada državi sa složenim građanskopravnim područjem, svojim pravnim normama određuje koje je to građanskopravno područje ... dok se po četvrtom smatra da to pravo pripada isključivo toj državi.«³⁴ (Pomenuto razlikovanje vrši se za slučaj kada ne postoje norme o unutrašnjem sukobu zakona. Utoliko je celishodnije primeniti pravo države sa složenim pravnim područjem za određivanje nadležnih supstancijalnih normi, u slučaju postojanja unutrašnjih kolizionih normi.

Razmatrajući navedenu situaciju M. Jezdić ističe da: »za naše pravo, trebalo bi se pridržavati ovog četvrtog puta (sudska praksa države sa nejedinstvenim pravnim područjem, za slučaj nepostojanja unutrašnjih kolizionih normi — M. Ž.), jer jedino sleđenje tog puta dovodi do poštovanja principa ne mešanja u unutrašnje stvari drugih država, odnosno jednog od osnovnih principa međunarodnog opštenja, koji je takav sankcionisan i Poveljom OUN i koga se SFRJ u odnosima međunarodnog karaktera pridržava.«³⁵

Reč je, dakle, o principu ne mešanja u unutrašnje stvari drugih država. Neposredna primena kolizionne norme međunarodnog privatnopravnog karaktera unutar države sa složenim pravnim područjem »zabilazi«, »ignoriše«, postojanje normi o unutrašnjem sukobu zakona, (osim kad *lex nationalis*, po rešenju T. Varadija, ali i tu ne do kraja dosledno u slučaju nepostojanja unutrašnjih kolizionih normi, kolizionna norma MPP-a opet postaje direktno operativna preko dopunskih odlučujućih činjenica) i na taj način u izvesnom smislu negira i samo

³³ Ovo, s druge strane, isto tako mora da ima u vidu i zakonodavac kada propisuje unutrašnje kolizionne norme — da one po svom značaju za rešavanje unutrašnjeg sukoba zakona mogu da pređu granice te države.

³⁴ M. Jezdić, *Međunarodno privatno pravo I*, Beograd, 1976, str. 51.

³⁵ M. Jezdić, *op. cit.*, str. 52.

uređenje države sa složenim pravnim područjem, i razloge iz kojih je u odnosnoj državi došlo do postojanja više pravnih područja ovlašćenih da supstancijalnim normama samostalno ili delimično samostalno regulišu određene građanskopravne odnose. (Kao takvi razlozi najčešće se smatraju iskazivanje specifičnosti i međusobno uvažavanje razlika između pojedinih krajeva zemlje).

Može se zamisliti i slučaj u praksi da direktna primena kolizione norme međunarodnog privatnog prava unutar države sa složenim pravnim područjem vodi primeni prava jedne, a princip »dvostepenosti« primeni prava druge teritorijalne jedinice. Na primer, ako koliziorna norma međunarodnog privatnog prava države X, koja predviđa direktnu operativnost kolizionih normi, ukazuje na pravo države sa složenim pravnim područjem na bazi principa *lex loci contractus*, iako postoji unutrašnji sukob zakona povodom regulisanja ugovornog odnosa i norme za njegovu rešavanje, primeniće supstancijalne norme onog pravnog područja na čijoj je teritoriji ugovor zaključen. Ako pretpostavimo da su norme o unutrašnjem sukobu zakona određivale primenu principa *lex loci solutionis*, koje se isto tako nalazi unutar države sa složenim pravnim područjem, ali na teritoriji drugog pravnog područja, očigledno je da može doći do različitog meritornog regulisanja ugovornog odnosa. Na taj način upravo se ne bi vodilo računa o dejstvu unutrašnjeg sukoba zakona (i njegovog rešavanja) u međunarodnom obimu.

Na osnovu iznetog, po našem mišljenju treba prihvatiti princip »dvostepenosti«, odnosno stav da kompetencije kolizionih normi MPP-a prestaju ukazivanjem na državu sa složenim pravnim područjem. Rešavanje unutrašnjeg sukoba zakona u cilju daljeg regulisanja građansko-pravnog odnosa sa stranom i interpodručnim elementom treba prepustiti pravu države sa nejedinstvenim pravnim područjem. Razlozi teorijske prirode, a posebno poštovanje principa nemešanja u unutrašnje stvari drugih država, nalažu ovakvo rešenje za naše pravo.

L'APPLICATION DES NORMES DE COLLISION DU DROIT INTERNATIONAL
PRIVÉ AU DROIT DE L'ETAT DONT LE RESSORT JURIDIQUE
N'EST PAS UNIFIÉ

R é s u m é

L'application des normes de droit international privé soulève de nombreux problèmes inconnus à l'occasion de l'application des normes des branches internes du droit. L'objet de ce travail est un de ces problèmes: le problème de l'application de la norme de collision du droit international privé au droit de l'Etat dont le ressort juridique n'est pas unifié. Cette question est exceptionnellement actuelle dans le système juridique de la R. S. F. de Yougoslavie car après les amendements constitutionnels et la Constitution de 1974 la division de la compétence législative a été effectuée dans les régions déterminées entre la Fédération et les républiques fédérées ainsi que les provinces autonomes. D'autre part en cours de préparation est la loi fédérale relative au conflit des lois dans les rapports avec l'élément étranger. Le problème fondamental se différencie dans le travail en deux situations. La première de ces situations se rapporte au cas quand il faut appliquer la norme de collision du droit international privé au droit de l'Etat dont le ressort juridique n'est pas unifié auquel cas n'existe pas le conflit interne des lois. Dans cette situation la rapport de droit civil avec l'élément étranger qu'il faut régler ne contient pas l'élément interrégional en conséquence l'application de la norme de collision du droit international privé ne cause pas des difficultés particulières. La deuxième situation a lieu quand il faut appliquer les normes de collision du droit international privé au droit de l'Etat dont le ressort juridique n'est pas unifié auquel cas existe le conflit interne des lois. La théorie, la législation et la pratique formulent dans ce cas deux réponses contradictoires. Selon l'une d'elles, on considère que les normes du droit international privé sont compétentes dans le cas de l'existence du conflit interne des lois de signaler le droit compétent dans l'Etat dont le ressort juridique est complexe. D'après l'autre, le principe est adopté »de la structure à deux degrés«, c'est-à-dire la portée de la norme de collision du droit international privé se limite seulement à la détermination de l'Etat concret et le règlement du conflit des lois interne est laissé aux normes de collision internes de l'Etat dont le ressort juridique est complexe.

Dans le travail est proposée comme acceptable la deuxième solution pour notre droit. Le principe de »la structure à deux degrés« considéré théoriquement est en conformité avec le principe de droit international généralement adopté de la non-intervention dans les affaires intérieures des autres Etats.